

TEXTOS DOCENTS

70

HISTÒRIA MEDIEVAL DE CATALUNYA

Teresa Vinyoles i Vidal
Marta Sancho i Planas
José I. Padilla Lapuente
Immaculada Ollich i Castanyer
M. Dolors López Pérez
Prim Bertran i Roigé

Amb la col·laboració de
Consol Grau i Costa
Gema Santos Hermosa

Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica

UNIVERSITAT DE BARCELONA

HISTÒRIA MEDIEVAL DE CATALUNYA

Teresa Vinyoles i Vidal
Marta Sancho i Planas
José I. Padilla Lapuente
Immaculada Ollich i Castanyer
M. Dolores López Pérez
Prim Bertrán i Roigé

Amb la col·laboració de
Consol Grau i Costa
Gema Santos Hermosa

Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica

Publicacions i Edicions

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Història medieval de Catalunya . – (Textos docents ; 70)

Referències bibliogràfiques. Glossari. Índex

A la portada: Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica

ISBN 84-475-2912-6

I. Vinyoles, Teresa-Maria II. Universitat de Barcelona. Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica III. Col·lecció: Textos docents (Universitat de Barcelona) ; 70

1. Història medieval 2. Fonts històriques 3. Comentari de textos 4. Metodologia de les ciències socials 5. Catalunya

© PUBLICACIONS I EDICIONS DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA, 2005

Adolf Florensa, s/n; 08028 Barcelona; Tel. 934 035 442; Fax 934 035 446;

comercial.edicions@ub.edu; <http://www.publicacions.ub.es>

Dipòsit legal: B-21150-2005

ISBN: B-84-475-2912-6

Impressió: Gráficas Rey, S.L.

Imprès a Espanya / Printed in Spain

INTRODUCCIÓ

Objectius del text-guia.

Aquest text pretén ser una eina per fer més pràctiques i dinàmiques les classes, i vol conduir la matèria per fer-la més assequible als estudiants de primer cicle, però no és un manual d'Història Medieval de Catalunya. El que pretén aquesta guia és donar els elements bàsics per tal de seguir de forma pràctica l'assignatura, és a dir, que permeti als estudiants, per mitjà de les fonts, introduir-se en l'anàlisi de l'evolució històrica de la societat catalana durant l'Edat Mitjana. Amb aquesta finalitat la part central del present text conté una selecció de documents preparats pels professors de l'assignatura per tal que siguin compresos pels alumnes de primer curs. A la vegada volem oferir uns coneixements metodològics amb els quals es puguin iniciar en la investigació històrica, en el camp concret de la Història Medieval de Catalunya. En el present text s'ha intentat, a més, diversificar les fonts d'informació per estimular l'esperit crític.

Ús del text-guia.

Les eines bàsiques que ofereix la guia són les següents:

1. Presentació de l'assignatura amb els objectius, temari i sistema d'avaluació.
2. Elements de metodologia on s'inclouen unes pautes per a l'anàlisi de la bibliografia, de les fonts documentals i gràfiques que conté la guia, uns consells per realitzar treballs de curs i unes notes de cronologia.
3. Selecció de fonts d'informació per preparar i aprofundir en la matèria: bibliografia bàsica, obres de referència, repertoris documentals.
4. Esquemes que desenvolupen el temari. Inclouen els objectius, el guió i la bibliografia bàsica de cada un dels sis temes en què hem dividit l'assignatura.
5. Selecció de documents medievals per mitjà dels quals es pot aprofundir en el coneixement del temari a través de fonts directes, traduïdes i anotades. Intercalada a la documentació escrita hi ha una mostra de fonts iconogràfiques i arqueològiques.
6. Selecció de mapes, gràfics i cronologies que ajuden a analitzar l'evolució dels fets històrics en l'espai i en el temps i a comprendre les classes teòriques i pràctiques.
7. Vocabulari general per tal de comprendre la matèria, i vocabulari específic de les tipologies documentals per poder analitzar millor els documents del text-guia.

SUMARI

CAPÍTOL I

1. Presentació de l'assignatura.

1.1. Definició	3
1.2. Objectius de l'assignatura.	4
1.3. Temari.	4
1.4. Avaluació.	5
Notes.	

PRIMERA PART: TEXT GUIA.

CAPÍTOL II

1. Elements de metodologia.

1.1. Model de cites bibliogràfiques.. . . .	7
1.2. Ressenyes bibliogràfiques.. . . .	8
1.3. Comentari de text.	9
1.4. Comentari de fonts gràfiques.. . . .	9
1.5. Estructura d'un treball de recerca històrica.. . . .	10
1.6. Cronologia.. . . .	11
2. Fonts d'informació.	
2.1. Biblioteques i arxius	12
2.2. Principals repertoris de fonts.. . . .	13
2.3. Obres de referència.. . . .	14
2.4. Bibliografia bàsica i manuals.. . . .	15
Notes.	

CAPÍTOL III

1. Estructures antigues i creació d'una nova societat (415-826).

1.1. Objectius.. . . .	17
1.2. Esquemes.. . . .	17
1.3. Bibliografia bàsica.. . . .	18
2. El procés d'independència dels francs (826-987).	
2.1. Objectius.. . . .	19
2.2. Esquemes.. . . .	19
2.3. Bibliografia bàsica.. . . .	20
3. La feudalització del país (987-1136).	
3.1. Objectius.. . . .	21
3.2. Esquemes.. . . .	21
3.3. Bibliografia bàsica.. . . .	22
4. Els inicis de l'expansió (1136-1213).	
4.1. Objectius.. . . .	23
4.2. Esquemes.. . . .	23
4.3. Bibliografia bàsica.. . . .	24
5. Creixement interior i expansió mediterrània (1213-1349).	
5.1. Objectius.. . . .	25
5.2. Esquemes.. . . .	25
5.3. Bibliografia bàsica.. . . .	26

6. Les contradiccions baixmedievals (1349-1516).

6.1. Objectius..	27
6.2. Esquemes..	27
6.3. Bibliografia bàsica..	28

SEGONA PART: EINES DE TREBALL.**CAPÍTOL IV**

1. Selecció de fonts documentals i gràfiques..	29
--	----

CAPÍTOL V

1. Mapes històrics..	121
2. Quadres i gràfics..	132

CAPÍTOL VI

1. Vocabulari bàsic..	139
2. Vocabulari de tipologies documentals..	143

ÍNDEX

1. Índex de documents..	147
2. Índex de mapes..	151
3. Índex de quadres i gràfics..	151
4. Índex d'imatges..	152

Fig. 1. Pintura mural de Sant Quirze de Pedret, Berguedà, s.XI. (Museu de Solsona).

CAPÍTOL I

1. PRESENTACIÓ DE L'ASSIGNATURA.

L' assignatura d'Història Medieval de Catalunya és una assignatura troncal de primer curs, està valorada en sis crèdits i s'imparteix durant un quadrimestre.

1.1. Definició.

Com que aquesta assignatura s'insereix en el temari de primer curs, en el qual hi ha altres assignatures d'Història Medieval, creiem que ha de ser complementària de les d'Història Medieval Universal i Història Medieval d'Espanya. D'aquesta manera podrem veure amb més detall i de forma específica com es produeixen els processos històrics en un espai més proper i més conegut pels alumnes. Per tot això creiem que podria ser una assignatura amb un important contingut pràctic, i ens sembla convenient que s'imparteixi durant el segon quadrimestre.

Pel que fa a l'arc temporal, considerem necessari donar una breu introducció que ens apropi al substrat ètnic i cultural anterior a la romanització i als graus de romanització a la futura Catalunya. També cal fer un repàs dels esdeveniments i processos que ja s'hauran estudiat a les altres assignatures de l'etapa compresa entre el segle IV i el VIII; és a dir, recordarem com s'insereix la futura Catalunya en els processos d'esmicolament de l'imperi romà i el llegat que rep del món visigot fins a l'impacte islàmic. Creiem que només haurà de ser un repàs perquè ja s'ha vist en altres matèries.

A partir de les darreries del segle VIII es comença a configurar un procés històric que desenvoluparà una estructura política, econòmica, social i cultural ben definides, des de la que podem anomenar pre-Catalunya fins que es dota a ella mateixa d'unes institucions pròpies. Aquest procés l'analtzarem fins que s'acaba el segle XV, és a dir fins a la mort del darrer rei de la Corona catalanoaragonesa, Ferran el Catòlic.

No es tracta de narrar una sèrie de fets esdevinguts al llarg de gairebé un miler d'anys, sinó d'estudiar una societat en moviment. Com deia Rovira i Virgili *No veiem la nostra història com una llarga sèrie de fets damunt un determinat territori, ni com una deslligada successió de gentes i d'èpoques, ni com una part fragmentària de la història humana. La veiem com el descabdellament, en el temps i en l'espai, de la vida d'un poble amb personalitat pròpia*¹. En la història dels pobles hi ha quelcom que lliga el present amb el passat, com diu Salrach *és el fet de saber-se, sentir-se, o simplement ser, hereus o, si voleu, producte, d'una trajectòria històrica determinada*². Un bon objectiu per a aquesta matèria seria ajudar els estudiants a seguir aquest fil conductor en una etapa que considerem crucial per a la Història de Catalunya: els temps medievals.

En desenvolupar el programa hem intentat oferir una visió el més completa possible de la història, procurant introduir-nos en tots els aspectes de la vida del passat medieval català. A més s'intentarà que no sigui una història de Catalunya aïllada del context dels esdeveniments polítics i els corrents ideològics de l'Europa medieval.

No poden pensar en fer una història de la Catalunya medieval tancada en ella mateixa, sinó oberta. Durant l'Edat Mitjana es formen les nacionalitats europees, però també és una època de moviments «universals». Com diu Pierre Vilar trobem exemples no només de la identitat catalana sinó també de la seva integració en marcs més amplis: *Miró Bofill era alhora comte de Besalú, bisbe de Girona i molt lligat als prínceps musulmans de Còrdova... el seu germà Oliva Cabreta, comte de Cerdanya acabà la seva vida a Montecasino, mentre que el dux Urseolo es*

*retirava a Cuixà, i que el futur papa Silvestre II (Gerbert d'Aurillac) s'iniciava en les matemàtiques a Ripoll... el refugi dels Pirineus va poder convertir-se en un centre d'atracció per als arquitectes llombards...*³

Hem de tenir present que les aportacions d'aquesta etapa a la Història de Catalunya són definitives: Catalunya es va dotar a si mateixa d'una llengua, un dret, una forma de govern, unes institucions, una cultura pròpies, és a dir es forja la nacionalitat catalana. També la majoria de topònims, els cognoms, la fesomia dels espais, la mentalitat, es varen configurar i evolucionaren al llarg dels segles medievals.

1.2. Objectius de l'assignatura.

Estudiar els orígens de Catalunya, que es gesta a partir de les darreries del segle VIII entre dos grans poders enfrontats, l'estat cordovès islàmic i l'imperi franc, sense oblidar que els fets s'esdevenen sobre un substrat anterior.

Veure com Catalunya esdevé un concepte històric, una entitat nacional, i com, de manera progressiva, es dota d'una cultura i unes formes de govern pròpies.

Analitzar l'evolució històrica de la societat catalana durant l'Edat Mitjana, des del procés més igualitari de repoblació i colonització de l'espai, fins al ràpid i violent procés de feudalització; l'expansió interior i exterior dels segles centrals de l'Edat Mitjana, les crisis i els redreçaments del país a les portes de l'Edat Moderna. S'insistirà no només en els esdeveniments polítics, sinó també en els processos socials, econòmics, culturals, mentals i en les formes de vida.

Aquest procés s'ha d'estudiar en relació a espais més amplis que aniran canviant a mesura que el procés històric evoluciona i en relació al tema que s'estudiï: imperi franc, la Corona d'Aragó, la Mediterrània, els països de parla catalana.

Finalment volem oferir als estudiants les eines necessàries perquè coneguin les fonts de la història i s'iniciïn en la recerca històrica.

1.3. Temari.

L'esquema global de l'assignatura inclou sis temes subdividits en lliçons:

1. Perduració d'estructures antigues i creació d'una nova societat (415-826).
2. El procés d'independència dels francs (826-987).
3. La feudalització del país (987-1136).
4. Els inicis de l'expansió (1136-1213).
5. Creixement interior i expansió mediterrània (1213-1349).
6. Les contradiccions baix-medievals (1349-1516).

El primer tema estudia els fonaments, per tal de veure l'entrellat sobre el que s'anirà forjant la pre-Catalunya. Situem temporalment aquest apartat entre la crisi de l'imperi romà i la formació d'allò que s'ha anomenat la Marca Hispànica.

El segon tema explica el procés que va permetre als comtes catalans deslligar-se del poder dels francs i com es van posant les bases de la nova societat. Analitzem el procés posterior a la mort de Carlemany, fins després de la ràtzia d'Al-Mansur que coincideix amb el final de la dinastia carolíngia.

El tercer tema analitza el moment en què es dona forma a les estructures que configuraran Catalunya, contemporani al ràpid procés de feudalització. S'inicia l'etapa amb la independència dels francs i finalitza amb la formació de la Corona d'Aragó, quan Ramon Berenguer IV defineix políticament l'espai català.

El quart tema s'inicia amb la formació de la confederació Catalano-aragonesa i la conquesta i repoblació de la Catalunya Nova que completa el territori del Principat, i es conclou amb el final de l'aventura occitana.

El cinquè tema analitza com, finalitzada de forma violenta la possibilitat occitana, Catalunya es veu abocada

a la política mediterrània i peninsular; el tema inclou l'expansió mediterrània fins a la incorporació definitiva de Mallorca a la Corona i a l'inici de la crisi. És l'època d'esplendor polític i econòmic i de consolidació de les institucions.

El darrer tema analitza els problemes baixmedievals en els aspectes demogràfics, socials, polítics, econòmics; també la crisi de mentalitats. De tota manera no podem parlar d'una crisi total, tot i els problemes les institucions es mantenen; cal destacar l'enfonsament de la guerra civil, però hi hagué recuperació econòmica i política després de la guerra.

Cada una de les parts inclou una visió dels esdeveniments i institucions polítiques, estudia les estructures socials i econòmiques, tenint en compte la seva evolució i les incidències en tots els aspectes de la globalitat històrica. També ens introduïm en la cultura, entesa en el sentit més ampli, no només la cultura dominant, sinó també la cultura popular, les mentalitats i les formes de vida. Recordant el que recomanava Vicens Vives als historiadors interessats en la història de Catalunya: *Concentrar el focus de llurs treballs sobre el mecanisme íntim del desenvolupament humà a Catalunya... que esbrinin com ha organitzat i estructurat el seu espai mental*⁴.

L'estudi de cada apartat anirà acompanyat de l'anàlisi de fonts directes, tant escrites com restes materials, i de gràfics.

1.4. Avaluació.

Hi haurà un examen teòric i treball pràctic de comentari de documents o mapes. Lectures obligatòries.

Cada un dels professors de la matèria informarà els alumnes, a començament de curs, sobre la manera concreta amb què es durà a terme l'avaluació i la ponderació dels treballs.

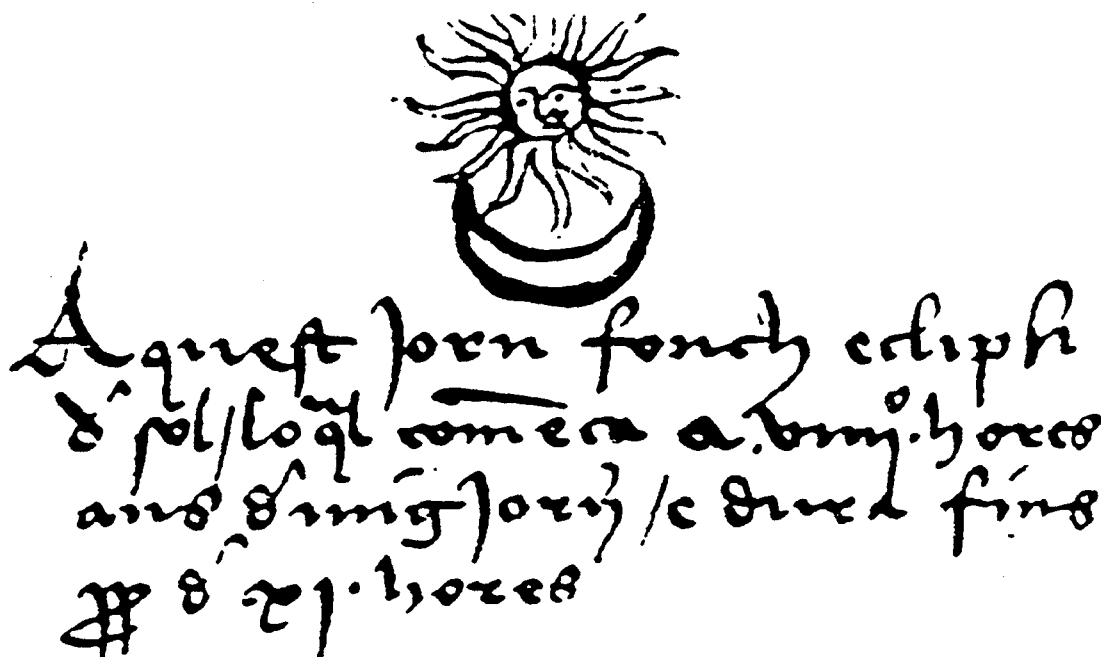

Fig. 2. Fragment del Dietari de la Diputació General de Catalunya corresponent al 29 d'agost de 1448.

NOTES

- (1) ROVIRA I VIRGILI, Antoni. *Història Nacional de Catalunya*. Barcelona: Edicions Pàtria. 1922. vol. I, pàg. 3.
- (2) SALRACH, Josep Maria; AVENTIN, Mercè. *Conèixer Catalunya. Els orígens històrics*. Barcelona: Dopesa. 1977. pàg. 7.
- (3) VILAR, Pierre. *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, vol.2. Barcelona: Edicions 62. 1968. pàg. 66.
- (4) VICENS VIVES, Jaume. *Notícia de Catalunya*. Barcelona: Destino. 1975. pàg. 11.

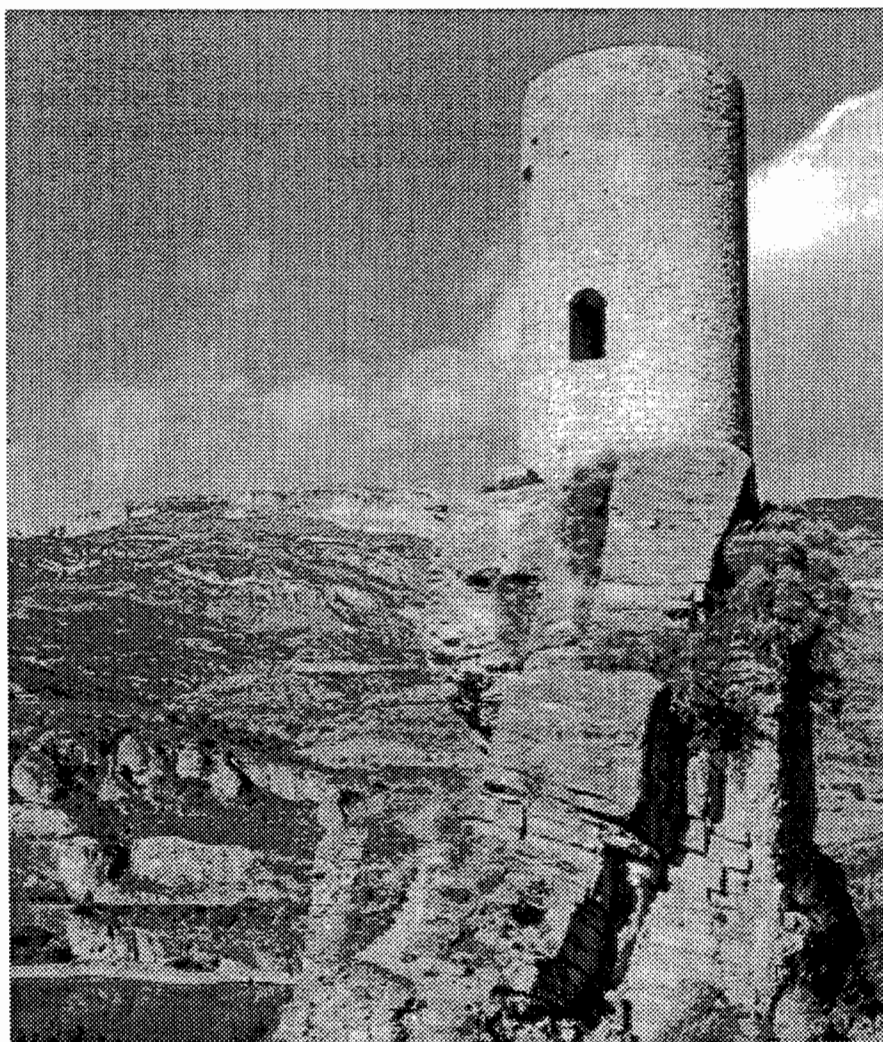

Fig. 3. Castell de la Baronia de Sant Oïme (Camarassa, La Noguera).

PRIMERA PART: TEXT GUIA.

CAPÍTOL II

1. ELEMENTS DE METODOLOGIA.

S'inclouen unes pautes per a l'anàlisi de les fonts textuais i gràfiques que conté la guia. Aquests elements de metodologia ajudaran també a l'estudiant a preparar i presentar d'una manera correcta els treballs de curs i a iniciar-se en la recerca històrica, amb unes pautes sobre citacions bibliogràfiques, comentaris de documents i estructura de treballs.

1.1. Models de cites bibliogràfiques.

Una part important de l'aparell crític d'un treball científic (per exemple, les referències, les citacions textuais o bibliogràfiques) s'exposen normalment per mitjà de notes al marge del text principal. Una clau numèrica o alfabètica encapçala aquests elements que es poden distingir fàcilment gràcies a la reducció del tamany tipogràfic i a la seva disposició en la base de la caixa. Per això s'anomenen **notes a peu de pàgina**, si bé de vegades, en comptes de situar-se al peu de cada pàgina, se situen al final de cada capítol o al **final del text**.

Les notes permeten, per exemple, citar la referència precisa, la font original o la bibliogràfica en què es recolza una afirmació o un plantejament. Permet adduir opinions favorables o contràries d'altres autors, incorporar citacions textuais, suggerir temes secundaris d'anàlisi i clarificar aspectes particulars.

En qualsevol cas les notes s'han de numerar de forma correlativa des del començament del treball, evitant fer al·lusions a les mateixes, o referències òbvies que s'admenten sense cap discussió als manuals o a les obres de síntesi.¹

Darrerament les tendències del mercat editorial i les necessitats d'abaratir les despeses d'edició han modificat substancialment el sistema tradicional de notes. El nou sistema d'anotacions, anomenat **sistema Harvard**, s'ha difós ràpidament pels mitjans científics i són cada cop més nombroses les publicacions i revistes que fan servir aquest procediment, o bé admeten treballs amb ambdós sistemes.

El **sistema Harvard** no permet formalment les anotacions a peu de pàgina, ja que intenta eliminar o reduir la feina que suposa la compaginació del text principal amb les notes. D'aquesta forma el procediment d'anotacions ha abandonat l'ús de les claus numèriques i ha introduït un nou conveni que permet vincular les referències del text amb l'aparell bibliogràfic que apareix al final del treball. Òbviament el sistema permet un ús eficaç de les citacions bibliogràfiques editades, però limita o anul·la la possibilitat d'introduir-hi notes de contingut.

1.1.1. El sistema tradicional de notes bibliogràfiques.

Les anotacions bibliogràfiques se situaran a sota de la pàgina, o al final del capítol o del text, amb una referència numèrica (o alfabètica). Per a la seva elaboració s'han de seguir les pautes que s'ofereixen a continuació:

* Llibre o Monografia:

COGNOM/S, Nom (o Inicial del nom), *Títol*. Lloc d'edició: Editorial, any, pàg./s.

Exemple: SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago, *Societat i estructura política de la Girona Medieval*. Barcelona: Curial (Biblioteca de cultura catalana, 12), 1975, pàg. 106.

* Obra col·lectiva:

Títol. Editorial. Lloc, any.

Exemple: *Miscel·lània Homenatge a Josep Lladonosa*. Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1992, pàgs. 87-102.

* Article de revista:

COGNOM/S, Nom (o inicial), «Títol de l'article», *Revista* núm. (any), pàg./s.

Exemple: RIERA I MELIS, Antoni, «Estructura social y sistemas alimentarios en la Cataluña Bajomedieval». *Acta Mediaevalia*, 14-15 (1993-1994), pàgs. 193-217.

1.1.2. El sistema Harvard.

Com ja s'ha assenyalat les notes a peu de pàgina, o al final del text, se suprimeixen i es fa servir aquest sistema de citacions:

Les referències bibliogràfiques han d'aparèixer al llarg del text entre parèntesis:

* Referència a una obra concreta, la cita completa de la qual figura a la bibliografia:

... (COGNOM/S, any d'edició de l'obra)...

Exemple: «... el asociacionismo profesional en la Barcelona del siglo XV ha sido objeto de diversos análisis (BONNASSIE, 1975; CARRÈRE, 1977). Una fuente...»

* Referència a un paràgraf concret d'un llibre o article:

... (COGNOM/S, any d'edició: pàg. o fig.)

Exemple: «... dans l'atelier pour le séchage des poteries (CENTLIVRES, 1971: figs. 2 i 4)».

1.2. Ressenyes bibliogràfiques.

Per tal de ressenyar un llibre o un article de forma objectiva, cal tenir present una sèrie de conceptes, que poden ajudar-nos a desglossar l'obra:

A/ Fitxa bibliogràfica completa, seguint les normes unificades.

B/ L'autor.

Breu descripció de l'autor de l'obra, trajectòria professional, línies historiogràfiques i de recerca que segueix (pot ser útil consultar altres obres del mateix autor).

C/ L'obra.

Anàlisi externa o descriptiva:

- . suport en què està editada (tipus de paper, tapes dures o cartró) i disseny extern.
- . nombre de pàgines.

- . il·lustracions, mapes i gràfics (quantitat/qualitat/claredat).
- . tipus d'escriptura (clara, visible, difícil).
- . relació qualitat/preu.

Anàlisi interna o de contingut:

- . idioma original o traducció (en aquest cas, comentar si el traductor és especialista en el tema)
- . resum breu dels capítols
- . enfocament general i anàlisi del contingut
- . metodologia emprada per l'autor (redacció, notes a peu de pàgina.)

D/ Conclusions i opinió personal.

1.3 Comentari de text.

El comentari de textos històrics pot fer-se des de diversos punts de vista, sempre però amb una òptica crítica del material amb què s'està treballant. Les fases a seguir són bàsicament tres, la darrera de les quals coordina i exposa les dades extretes al llarg del comentari:

A/ Una primera lectura, molt atenta, de la totalitat del text, proporciona una idea global del tema.

B/ Tot seguit es pot fer un buidatge descriptiu del contingut del text. Les diverses dades aportades s'hauran d'agrupar per blocs temàtics, intentant fer una síntesi d'elements.

C/ Comentari personal sobre el text analitzat, amb exposició de les conclusions a què s'ha arribat en diversos apartats:

- Tipus de text (descriptiu, legislatiu, narratiu, etc.).
- Tipologia documental (contracte, testament, carta...).
- Traducció/llengua original.
- Resum del contingut.
- Marc espacial i cronològic.
- L'autor, situació cronoambiental, contemporani o no als fets, partidista...
- Anàlisi externa (estil, llenguatge usat, intenció global)
- Anàlisi interna (el contingut, aspectes socioeconòmics, religiosos, polítics, jurídics, novel·listics, etc.)

1.4. Comentari de fonts gràfiques.

En primer lloc cal que diferenciem entre dos tipus de fonts gràfiques, segons es tracti de fonts directes o indirectes.

A/ Fonts directes: Reproduccions i imatges de restes contemporànies del període històric que estem estudiant; ens faciliten informació de primera mà que cal analitzar i emprar en els nostres estudis històrics de la mateixa manera que fem amb els textos històrics.

- Iconografia (miniatures, relleus, retaules...).
- Fotografies o dibuixos de restes arqueològiques (jaciments, estructures, objectes...).

Cal descriure la seva tipologia, procedència, cronologia i autor, si s'escau, així com allò que s'hi pot observar a nivell iconogràfic o físic.

B/ Fonts indirectes: Representació gràfica de dades històriques; ens facilita informació sintetitzada i complementària a la bibliografia especialitzada.

- Mapes (històrics, geològics, topogràfics...) i fotografia aèria.

- Quadres i gràfics de dades quantificables procedents de fonts escrites (demografia, preus, salaris...).
- Plantes i seccions (arqueològiques, arquitectòniques).
- Quadres i gràfics de dades quantificables procedents d'altres fonts (diagrames pol·línics, anàlisis de materials arqueològics...).
- Reconstruccions ideals o recreacions sobre ambients històrics (dibuixos, CD-rom, pel·lícules...).

Per interpretar aquests gràfics cal fer una lectura correcta dels seus símbols i de la forma de representació (escales gràfiques, llegendes de símbols, unitats de mesura, orientació...). Així mateix, és necessari situar la informació en el temps i l'espai i comprovar la procedència de les dades emprades en la seva confecció.

Com sobre d'altres tipus de fonts, cal preguntar-se pel seu autor, tant si es tracta de fonts directes com d'indirectes, i sempre s'han d'analitzar des d'un punt de vista crític.

1.5. Estructura d'un treball de recerca històrica.

A/ L'execució del treball ha de seguir els passos següents:

Un treball de recerca ha de tenir primer de tot un títol.

Tot seguit s'ha de redactar una introducció on quedin clars els objectius, la hipòtesi de treball i el context històric, que ha de situar el tema en l'espai i en el temps.

S'ha de redactar amb bibliografia especialitzada i fonts convenients al tema, no només amb informació enciclopèdica o de manuals.

El cos del treball ha d'estar subdividit en parts coherents, que responen a un esquema previ de treball.

Al final s'han de donar unes breus conclusions.

B/ Pel que fa a la presentació:

El treball s'ha de presentar a màquina a dos espais.

La portada ha de contenir el títol del treball, el nom de l'autor/a, el curs i el grup.

S'hi ha d'incloure la bibliografia i altres fonts d'informació que s'hagin fet servir.

Ha d'estar convenientment paginat i amb índex; ha de venir anotat amb notes crítiques.

C/ Redacció de notes crítiques:

Un treball de recerca ha de venir recolzat en unes fonts sòlides d'informació. Cada vegada que al llarg de la nostra redacció fem servir una afirmació treta de la bibliografia consultada o una cita que prové d'un document, s'ha d'anotar convenientment en el treball per mitjà d'una crida i una nota, o bé a peu de pàgina o al final del treball; com s'ha assenyalat abans també es pot fer servir el sistema Harvard. També s'hi poden afegir notes que complementin, aclareixin o defineixin algun mot o algun aspecte puntual del contingut.

Exemples:

a/ «La característica diferencial de la Catalunya Vella no és la de les muntanyes ni el clima humit, sinó la complexitat i el localisme; aquestes dues condicions estan influïdes tant per la geografia com per l'organització humana. Pierre Vilar ha descrit la Catalunya Vella com un país de masos, de policultius, d'horitzons tancats i de clima fresc.»¹

b/ «Alfons I establí a Fondarella², l'any 1173, les primeres constitucions de Pau i Treva que afectaren tot l'àmbit territorial català».

1.6. Cronologia.

Calendari romà: Cada mes estava dividit en tres parts desiguals: calendes, nones, idus.

- **Calendes:** el dia 1 de cada mes.

- **Calendes amb un número:** Dies anteriors a les calendes, per això corresponen a un dia del mes anterior al citat al document. Per passar-les al calendari actual cal sumar 2 al nombre total de dies que té el mes anterior al citat al document, i restar-hi el número de calendes que consta en el document:

Exemples:

- calendes d'octubre: És el dia 1 d'octubre.

- 8 de les calendes d'abril: correspon al 25 de març. El mes de març té 31 dies. Es calcula així: $31+2-8=25$.

- **Nones:** el dia 5 de la majoria dels mesos; però el dia 7 dels mesos de març, maig, juliol i octubre.

- **Idus:** el dia 13 de la majoria dels mesos; però el dia 15 dels mesos de març, maig, juliol i octubre.

- **Nones i idus amb un número:** El número que correspon a les nones (és a dir 5 o 7 segons els mesos). O el número que correspon als idus (és a dir 13 o 15 segons els mesos), més 1 i menys el número de nones o d'idus que consta al document.

Exemples:

- Nones de març: és el dia 7 de març.

- Idus d'abril: és el dia 13 d'abril.

- Quatre nones de setembre: Correspon al 2 de setembre.
Les nones al setembre són el dia 5. Es calcula: $5+1-4=2$.

- 5 idus de maig: Correspon al dia 11 de maig.
Els idus al maig són el dia 15. Es calcula així: $15+1-5=11$.

Era hispànica: Per passar-la al calendari actual cal restar-hi 38 anys. Exemple: L'era 1024, correspon a l'any 986.

Era islàmica: Per passar-la al calendari cristià actual es pot aplicar la següent fórmula:

$$\text{Any cristià} = \text{any islàmic} + 622 - \frac{\text{any islàmic}}{33}$$

$$\text{Exemple: any 328 de l'era islàmica} = 940 \quad 328+622 - \frac{328}{33}$$

Any dels reis francs: Cal calcular-lo per mitjà de la cronologia tenint en compte el dia i any d'inici del regnat de cada rei, sumant els anys que indica el document (cal restar un any si és una data posterior a l'inici del regnat)⁴.

Exemples:

- 17 de calendes de març de l'any 12 del rei Enric: És el 13 de febrer de l'any 1043.

El rei Enric va iniciar el seu regnat el 20 de juliol de l'any 1031, el document està datat al febrer, és a dir, és anterior. Es calcula així: $1031 + 12 = 1043$.

- 6 calendes de gener de l'any 9 del rei Enric: És el 27 de desembre de l'any 1039.

En aquest cas el dia que consta en el document és posterior al 20 de juliol. Es calcula així: $1031 + 9 - 1 = 1039$.

Any de l'Encarnació: Citat també com a any del Senyor o any de Crist; el calendari és igual que l'era cristiana actual, menys en les dates compreses entre el dia 1 de gener i el 24 de març, en les quals cal sumar-hi un any.

- Exemple: 8 de les calendes de març de l'any de Crist 1265: Correspon al 22 de febrer de l'any 1266.

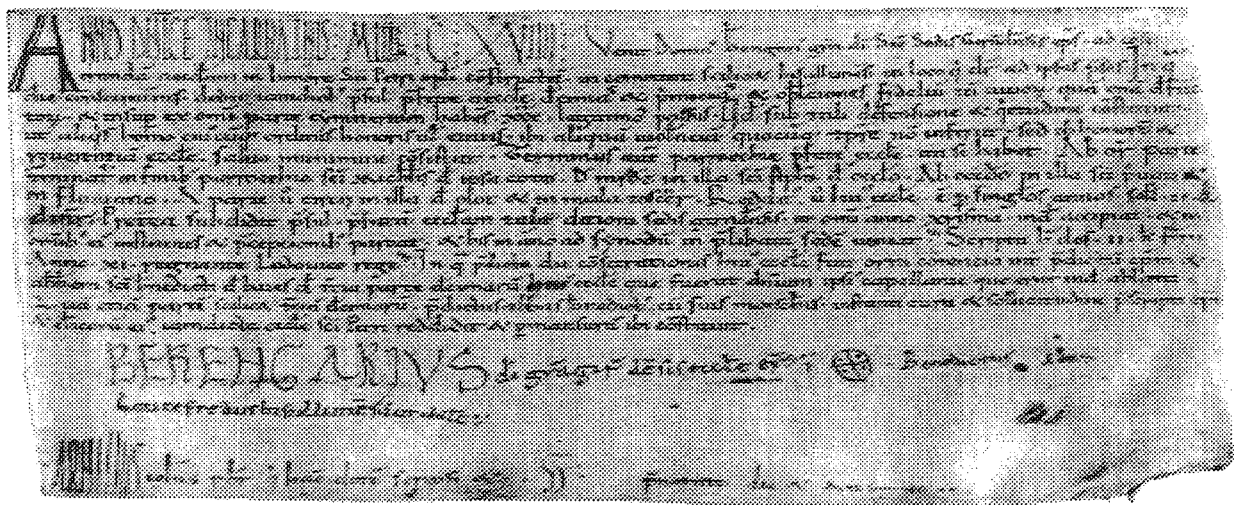

Fig. 4. Pergami de l'arxiu Capítular de Girona del 1119. Correspon a la dotació de Sant Pere de les Preses.

2. FONTS D'INFORMACIÓ.

2.1 Biblioteques i arxius.

A/ Les biblioteques on podeu trobar informació són, entre d'altres:

- Facultat d'Història situada al carrer Baldri Reixac.
- Universitat de Barcelona a la plaça Universitat.
- Consell Superior d'Investigacions Científiques al carrer Egipcíques.
- Biblioteca de Catalunya al carrer Hospital.

B/ Els principals arxius amb fonts medievals que teniu a Barcelona són:

Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), Arxiu Diocesà (ADB), Arxiu de la Catedral (ACB), i els fonts de reserva manuscrita de les biblioteques Universitària i de Catalunya. A la resta de Catalunya teniu els arxius provincials, els diocesans, capitulars, comarcals, municipals i dels monestirs i parròquies.

De tota manera per accedir a aquestes fonts arxivístiques calen uns coneixements previs de paleografia i, llatí i també una familiarització amb el català medieval, per tant no creiem adient que els alumnes de primer realitzin treballs amb fonts directes dels arxius. En canvi, per començar, es pot accedir a les fonts ja publicades o als documents

literaris; en aquest sentit pot ser útil el text-guia que presentem.

2.2. Principals repertoris de fonts.

Col·lecció «Els Nostres clàssics» de l'Editorial Barcino.

Col·lecció «Tria de clàssics» de l'Editorial Teide.

ABADAL, Ramon d', *Catalunya carolíngia*, 3 vols. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1926-1955.

ALTISENT, Agustí, *Diplomatari de Poblet*. Poblet: Abadia de Poblet, 1993.

ALTURO, Jesús, *L'arxiu antic de Santa Anna de Barcelona 842-1200*. Barcelona: Fundació Noguera, 1985.

BARAUT, Cebrià, "Els documents dels anys 981-1010 de l'arxiu Capítular de la Seu d'Urgell". *Urgelia* 3 (Seu d'Urgell, 1980).

BARAUT, Cebrià, "Les actes de consagracions d'esglésies del bisbat d'Urgell (s.IX-XII)". *Urgelia* 1 (Seu d'Urgell, 1978).

BISSON, Thomas N, *Fiscal Accounts of Catalonia under the Early Count-Kings (1151-1213)*, 2 vols. Berkeley-Los Angeles: Univers. of California Press, 1984.

CAPMANY, Antoni de, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*. Barcelona: Cámara Oficial de Comercio y Navegación, 1961-1963^{reed}

Cartoral dit de Carlemany, del bisbe de Girona (s.IX-XIV), 2 vols. Barcelona: Fundació Noguera, 1993.

Cartulario de San Cugat del Vallés. Barcelona: CSIC, 1945-1947.

Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón (CODOIN). Barcelona, 1849-1910.

Constitucions i altres drets de Catalunya. Barcelona: Base, 1973.

Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña. Madrid: Real Academia de la Historia, 1896-1922.

Dietari o Llibre de Jornades (1411-1484) de Jaume Safont. Barcelona: Fundació Noguera, 1992.

Epistolari de Pere III. Barcelona: Barcino, 1955.

FONT I RIUS, José M, *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, 2 vols. Madrid-Barcelona: CSIC, 1969.

GARCÍA DE CORTÁZAR, J.A., *Nueva historia de España en sus textos. Edad Media*. Santiago de Compostela: Ed. Pico Sacro, 1975.

Gesta comitum barcinonensium. Barcelona: Fundació Rabell, 1925.

JUNYENT, E., *Diplomatari de la catedral de Vic: segles IX-X*. Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs, 1980-1984.

Liber feudorum maior. Cartulario real que se conserva en el ACA, 2 vols. Barcelona: CSIC, 1944-1946.

Manual de novells ardots. Vulgarment apellat Dietari del antich Consell Barceloní. Barcelona: Henrich, 1892.

MARCA, Petrus de, *Marca Hispanica sive limes hispanicus*. París: Baluze, 1688, Edició facsimil Barcelona: Base, 1972

MILLAS VALLICROSA, J.M. *Textos dels historiadors àrabs referents a la Catalunya carolíngia*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1987.

MIRET I SANS, Joaquim, "Aplech de documents dels segles XI i XII per l'estudi de la llengua catalana". *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, VI, 1911-12.

MONTSALVATJE, F., *Colección diplomática del condado de Besalú*. Olot, 1899-1919.

ORDEIG, Ramon, *Les dotaties de les esglésies catalanes. vol.I (ss.IX-X)*. Vic: Estudis Històrics, 1993.

Parlaments a les Corts Catalanes. Barcelona: Barcino, 1928.

Les quatre grans cròniques. Barcelona: Selecta, 1971.

RUBIÓ I LLUCH, Antoni. *Documents per a la història de la cultura catalana migeval*. Barcelona, 1908-1921.

RUBIÓ I LLUCH, Antoni, *Diplomatari de l'Orient Català (1301-1409)*. Barcelona: Institut d'Estudis catalans, 1947.

SOTO, R. *Còdex català del llibre del repartiment de Mallorca*. Palma de Mallorca: Conselleria d'Educació, 1984.

RUIZ, Joan, *Retaule de la vida catalana medieval. Textos catalans coetanis*. Barcelona: Barcanova, 1990.

Textos y documentos de Historia Antigua, Media y Moderna hasta el siglo XVII. Barcelona: Labor, 1993.

UDINA ABELLÓ, Antoni Maria, *La successió testada a la Catalunya Altomedieval*. Barcelona: Fundació Noguera, 1984.

UDINA MARTORELL, Frederic, *El archivo condal de Barcelona en los siglos IX y X*. Barcelona: CSIC, 1951.

UDINA MARTORELL, Frederic, «*El Llibre Blanch*» de Santes Creus (*cartulari del segle XII*). Barcelona: CSIC, 1947.

UDINA MARTORELL, Frederic, *Documents cabdals per a la Història de Catalunya*. Barcelona: Fundació Catalana, 1985.

VILLANUEVA, J., *Viage literario a las iglesias de España*, vols.9, 14, 15. Madrid: Impr. de Fortanet, 1803-1852.

ZURITA, Jerónimo, *Anales de la Corona de Aragón*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico-CSIC, 1977.

2.3. Obres de referència.

ALMERICH, Lluís, *Els castells de Catalunya. Nomenclàtor històric toponímic per comarques.*, Barcelona: Millà, 1984.

Atles topogràfic de Catalunya. Vol. 1. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya, 1r. vol. 1995.

BURON, V., *Esglésies romàniques catalanes, Guia*. Barcelona: Artestudi, 1977.

Els castells catalans. 6 vols. Barcelona: Dalmau, 1967.

Castells romànics catalans, Guia. Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat: 1990.

Catalunya romànica. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1984-1996.

Les Corts a Catalunya, Barcelona: Generalitat, 1991.

CRUSAFONT I SABATER, Miquel, *Numismàtica de la Corona catalanoaragonesa (785-1516)*. Madrid: Vicod,

1982.

Diccionari Barcanova d'Història de Catalunya. Barcelona: Barcanova, 1989.

Diccionari Català, Valencià, Balear. 10 vols. Palma de Mallorca: Miramar, 1968.

Diccionari d'Història de Catalunya. Barcelona: Ed.62, 1992.

Diccionari Jurídic. Barcelona: Enciclopèdia catalana, 1986.

FERRO, Víctor, *El Dret Públic català. Les institucions a Catalunya fins al decret de Nova Planta*. Barcelona: Eumo, 1987.

FONT RIUS, Josep M., *Estudis sobre els drets i institucions locals a la Catalunya Medieval*. Barcelona: UB, 1985.

FLUVIÀ, Armand de, *Els primitius comtats i vescomtats de Catalunya: cronologia de comtes i vescomtes*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1989.

Gran Geografia Comarcal de Catalunya, 19 vols. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1985.

GUAL, Miquel, *Vocabulario del comercio medieval. Colección de aranceles aduaneros de la Corona de Aragón (s.XIII-XV)*. Barcelona: El Albir, 1976.

MAS I SOLENCH, Josep M., *Mil anys de Dret a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1989.

PLADEVALL, A., *Els monestirs catalans*. Barcelona: Destino, 1970.

RIQUER, Martí de, *Història de la literatura catalana*. Barcelona: Ariel, 1984.

RIU, Manuel, *L'arqueologia medieval a Catalunya*. Barcelona: Els llibres de la Frontera, 1989.

RODON, E., *El lenguaje técnico del feudalismo en el s. XI en Cataluña*. Barcelona: Escuela de Filología, 1957.

SOBREQUÉS VIDAL, Santiago, *Història de la producció del Dret català fins al decret de Nova Planta*. Girona: Col·legi Universitari, 1978.

2.4 Bibliografia bàsica i manuals.

Col·lecció Biografies catalanes. Barcelona: Vicens Vives.

Col·lecció Episodis de la Història. Barcelona: Dalmau.

Biblioteca bàsica d'Història de Catalunya. Barcelona: Barcanova.

Alimentació i societat a la Catalunya Medieval. Barcelona: C.S.I.C., 1988.

BISSON, T.N., *Història de la Corona d'Aragó*. Barcelona: Crítica, 1988. (existeix una versió castellana)

Conèixer la Història de Catalunya, Vol.1 AVENTIN-SALRACH, *Dels orígens al segle XII*; vol.2 BATLLE, *Del segle XIII al XV*. Barcelona: Vicens Vives, 1983-85.

L'època medieval a Catalunya. Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989.

FREEDMAN, P., *Assaig d'història de la pagesia catalana (segles XI-XV)*. Barcelona: Edicions 62, 1988.

HINOJOSA, E., "La servidumbre en Cataluña durante la Edad Media". *Obras*, 1, Madrid: Ministerio de Justicia, 1955.

HINOJOSA, E., "Orígenes y vicisitudes de la *pagesía de remensa* en Cataluña". "El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña", *Obras*, 2, Madrid: Ministerio de Justicia, 1955.

Història de Catalunya. Barcelona: Salvat. 1978-80.

LALINDE, J., *La jurisdicción real inferior en Cataluña*. Barcelona: Museu d'Història de la Ciutat, 1966.

NADAL, Joaquim, WOLFF, Philippe (dirs.), *Història de Catalunya*. Barcelona: Oikos-Tau, 1983.

ROVIRA I VIRGILI, A., *Història Nacional de Catalunya*, 7 vols. Barcelona: Ed. Pàtria, 1922-1927.

SALRACH, J.M., *El procés de formació nacional de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1978.

SALRACH, J.M., DURAN, E., *Història dels Països Catalans. Dels orígens a 1714*. Barcelona: Edhasa, 1982.

SOLDEVILA, F., *Història de Catalunya*, vols. 1-2. Barcelona: Alpha, 1963.

TAVANI, G. *Per a una història de la cultura catalana medieval*. Barcelona: Ariel, 1996.

SOLDEVILA, F. dir., *Història dels catalans*, vols. 2-3. Barcelona: Ariel, 1961.

VILAR, P., *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vols. 1-2. Barcelona: Edicions 62, 1964-1968.

VILAR, P. dir., *Història de Catalunya*, vols. 2-3. Barcelona: Edicions 62, 1987.

NOTES

(1) Algunes indicacions precises sobre l'ús de les notes es poden veure a ROMANO, David, *Elementos y técnicas del trabajo científico*. Barcelona: Teide, 1973 (8a) pàgs. 122-125.

(2) Fragment extret de FREEDMAN, Paul, *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya medieval*. Vic: Eumo, 1993, pàg. 43. Aquí hi ha una nota que diu: «VILAR, *La Catalogne*, vol. 1, pàg. 216». A la bibliografia hi consta la cita completa: VILAR, Pierre, *La Catalogne dans l'Espagne Moderne*, 3 vols. Paris, 1962 (traducció catalana *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, 4 vols. Barcelona, 1964-1968).

(3) Fragment extret de GONZALO, Gener, *La pau i la treva a Catalunya*. Barcelona: La Magrana, 1986, pàg. 53. Aquí hi ha una nota que diu: «Possiblement es tracta de la vila de Fondarella, al Segrià».

(4) Moltes vegades es calcula l'inici del regnat el dia de Sant Joan del primer any de regnat.

Fig. 5. Miniatura que representa Ramon Muntaner escrivint la crònica.

CAPÍTOL III

TEMA 1.

1. ESTRUCTURES ANTIGUES I CREACIÓ D'UNA NOVA SOCIETAT (415-826).

1.1. Objectius.

En el procés de formació de la Catalunya medieval intervenen com a factors claus l'espai, entre mar i muntanya, i tot una sèrie de referents que condicionen i influencien en el desenvolupament dels fets històrics: el substrat primitiu ibèric, diluït per la romanització i la cristianització subsegüent, però que es manifesta al llarg de l'Edat Mitjana en aspectes socials, religiosos i d'organització politicoeconòmica; el domini visigot, que deixarà la seva empremta al llarg de tres segles. L'entrada dels musulmans trenca les estructures anteriors i intenta controlar l'altra banda del Pirineu sense aconseguir-ho. En els orígens de Catalunya cal remarcar el seu caràcter fronterer. Un dels trets definidors és la confluència dels visigots, islàmics i francs amb els pobles indígenes. Els francs integraran el país en el bloc cristià bastit pels carolingis al centre d'Europa.

1.2. Esquemes.

1.2.1. Definició de l'espai. Marc cronològic.

- Catalunya com a zona d'encreuaments. El Pirineu, eix vertebrador. El mar, límit per llevant.
- El condicionant geogràfic (muntanyes-refugi, valls-hàbitat de petites comunitats, rius-vies de comunicació).
- L'època medieval, des de les invasions dels pobles germànics (segles III-IV dC) fins al segle XV.

1.2.2. Els precedents: el substrat primitiu i la romanització.

- Les estructures antigues: Distribució de la terra, economia tribal. La llengua (pervivències a topònims actuals), cultura.
- Paganisme, cristianisme i romanització. Les *villae* rurals i el món urbà. L'entrada als circuits comercials.
- La crisi del Baix Imperi a la Tarraconense: ruralització de la vida i decadència de les ciutats. Moviments bagaudes.

1.2.3. El llegat visigot (415-715).

- Les invasions. El pacte visigot de federació amb l'Imperi.
- La nova organització politico-social. Els centres de poder: ciutats (Barcelona, Girona), fortaleses (Puig-Rom) i seus episcopals (Egara-Terrassa).
- Repartiment de terres, expansió de la gran propietat. Pervivència residual del comerç mediterrani. Les manufactures.
- Els bisbats catalans al segle VI (Empúries, Girona, Barcelona, Osona, Egara, Urgell, Tarragona, Lleida i Tortosa) i el seu pes als Concilis de Toledo. La legislació. Les construccions religioses i l'art d'època visigoda.

1.2.4. L'impacte islàmic (715-785).

- L'entrada dels musulmans. Emigracions cap a Septimània. Organització dels nuclis de resistència.
- La muntanya-refugi: els Pirineus, àrea de concentració de poblament. Conseqüències demogràfiques i paisatgístiques.
- L'adaptació de les estructures sociopolítiques i religioses al nou poder de l'Islam. Els atacs a l'imperi franc.

1.2.5. La primera intervenció franca (785-825).

- La pre-Catalunya, terra de marca. Reorganització administrativa del territori Pirinenc (Rosselló, Girona, Urgell, Pallars, Ribagorça).
- El control de la costa: l'atac a Barcelona (801) i la línia del Llobregat.
- La primera època comtal fins a la revolta d'Aissó. Les terres interiors i el moviment antifranc.

1.3. Bibliografia bàsica.

ABADAL I DE VINYALS, Ramon d', *Els precedents antics a la història de Catalunya*. Barcelona: Selecta, 1967.

ABADAL I DE VINYALS, Ramon d', *Dels visigots als catalans*, 2 vols. Barcelona: Edicions 62, 1974.

SALRACH, Josep M., "Repoblament i colonització agrària a l'Alta Edat Mitjana". A: *Estructura social i econòmica del camp català*. Barcelona: Ed. La Magrana-Institut Municipal d'Història de Barcelona, 1983.

TARRADELL, Miquel, "El govern de la pre-Catalunya sota l'imperi romà i el regne visigòtic". A: *Formes i institucions del govern de Catalunya*. Barcelona: Ed. La Magrana-Institut Municipal d'Història de Barcelona, 1983.

VILAR, Pierre, *Catalunya dins l'Espanya moderna. Vol. I: El medi natural i el medi històric*. Barcelona: Curial-Ed. 62, 1979.

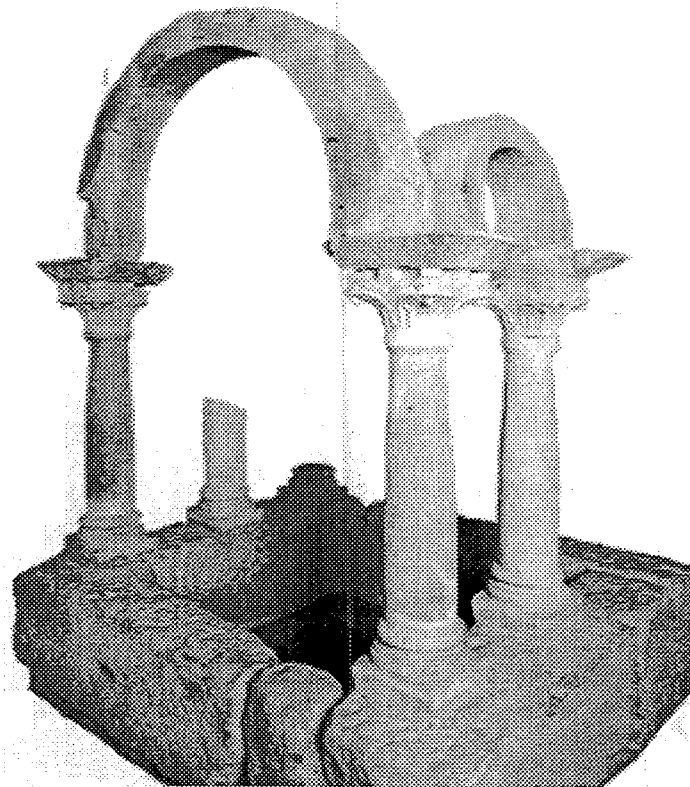

Fig. 6. Baptisteri paleocristià del Bovalar, Serós, Segrià.

TEMA 2

2. EL PROCÉS D'INDEPENDÈNCIA DELS FRANCS (826-987).

2.1. Objectius.

L'objectiu principal d'aquest tema és el d'analitzar el procés que permeté als comtats catalans desvincular-se administrativament del món franc. En aquest procés s'han de contemplar aspectes diversos: el desenvolupament econòmic i demogràfic, les transformacions de la societat, l'ascens de determinats grups de poder, la consolidació de l'Església i les noves formes d'expansió cultural.

Tots aquests elements, sense oblidar els esdeveniments interns de l'imperi franc i del califat, van contribuir a posar les bases d'una nova societat. En aquest període és ben visible la pervivència d'elements propis del món antic i l'aparició de noves formes d'estructuració d'una societat en vies de feudalització.

2.2. Esquemes.

2.2.1. *Dinàmica de la societat catalana.*

- Creixement demogràfic: la pressió demogràfica a les valls pirinenques. El procés repoblador, *l'aprisió*, els seus protagonistes (comunitats d'homes lliures, famílies camperoles, monestirs).
- Els *hispani*. L'organització del poblament: hàbitat dispers i hàbitat concentrat.
- Desenvolupament de l'economia rural: formes d'explotació de la terra, alous i grans propietats. La ramaderia com a activitat complementària. Explotació dels recursos naturals.

2.2.2. *Reorganització del territori.*

- Organització politicoadministrativa dels nous territoris: les circumscripcions territorials laiques (comtats, vescomtats, *pagi*, valls). La conquesta militar i consolidació dels grups de poder politicomilitar. Construcció del dispositiu defensiu, els castells termenats.
- La vil·la. La parròquia com a marc d'estructura de la població. Nous nuclis de poblament.
- Procés d'estructuració de l'Església. Romanització de l'església catalana i dependència de l'arquebisbat de Narbona. Organització episcopal. L'expansió monacal: de les comunitats visigodes als monestirs benedictins. El procés d'evangelització.
- L'administració de justícia: tribunals públics i tribunals privats, origen de les immunitats.

2.2.3. *Les repercussions de la disgregació de l'imperi franc.*

- La successió imperial després de Carlemany: repercussions de la crisi als comtats catalans. El canvi de dinastia: dels carolingis als capets. La desintegració de l'imperi carolingi.
- Procés d'allunyament dels comtats de la Marca respecte a l'Imperi: Consolidació de la successió hereditària,

Guifré el Pilós i la dinastia de la casa de Barcelona.

- La crisi d'al-Mansur i la ruptura amb els francs.

2.2.4. *Projecció exterior.*

- Establiment de relacions amb al-Andalus i amb d'altres territoris cristians peninsulars. Les relacions amb Roma.
- La cultura, monopoli de l'Església. Influència de la cultura carolíngia: adopció de la lletra minúscula carolina, canvis en la datació dels documents. La influència de la cultura àrab en els diferents camps del coneixement: aritmètica, geometria, música i astronomia.
- Els monestirs catalans com a centres culturals.

2.3. Bibliografia bàsica.

ABADAL, Ramon d', *Els primers comtes catalans*. Barcelona: Vicens Vives, 1958.

BONNASSIE, Pierre, *Catalunya mil anys enrera*. Barcelona: Ed.62, 1979-1981.

FREEDMAN, Paul, "Le pouvoir épiscopal en Catalogne au X siècle", a *Catalunya i França meridional a l'entorn de l'any mil*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1991.

RIU, Manuel, "L'aportació de l'arqueologia a l'estudi de la formació i expansió del feudalisme català", a *La formació i expansió del feudalisme català*. Girona: *Estudi General*, 5-6, 1985-1986, pàgs. 27-47.

SALRACH, Josep M., *El procés de formació nacional de Catalunya*. Barcelona: Ed.62, 1978.

ZIMMERMANN, M., *Els orígens de Catalunya, emancipació política i afirmació cultural*. Barcelona: Ed.62, 1989.

Fig. 7. Làpida funerària trobada a Barcelona.